

पक्षांचे परसवागेत संगोपन

पक्षांचे वयाच्या ६ आठवड्यामध्ये ४००-५०० ग्राम वजन होईल (तक्का २). हे पक्षी १०-२० पक्षी/घर याप्रमाणे किंवा उपलब्ध क्षेत्र आणि खाद्याप्रमाणे परसवागेत मुक्त वातावरणात सांभाळले जाऊ शकतात. दिवसा पक्षी चरण्यासाठी सोडून, रात्री निवान्यात ठेवावेत. दररोज सकाळी पक्षी निवान्यातून सोडताना स्वच्छ पाणी पाजावे. नर पक्षांचे किमान वजन आल्यानंतर कधीही विकू शकता. ग्रामप्रिया जातीचे पक्षी मुक्त संगोपन पद्धतीमध्ये दीड वर्षात १६० ते १८० पर्वत अंडी उत्पादन देवू शकतात.

आहार

ग्रामप्रिया पक्षी अन्न शोषण्याची सवय झाल्यानंतर, अन्न सहज शोषून खाऊ शकतात. पक्षांना अतिरिक्त पूरक आहाराची गरज किती आहे हे त्यांना परसवागेत चरण्यासाठी उपलब्ध असणाऱ्या जागेवर अवलंबून असते. सर्वसाधारणपणे, पक्षी त्यांना लागणाऱ्या प्रथिनांची गरज बाहेर शोधलेले अन्न खावून पूर्ण करू शकतात. पक्ष्यापासून चांगले उत्पादन घेण्यासाठी त्यांना उपलब्ध तृणधान्ये (ज्वारी, बाजरी, तांदूळ, कणी, तांदळाचा कोंडा इ.) खाऊ म्हणून देणे फायदेशीर ठरते. विशेषकरून संध्याकाळी आवश्यक असेल तर उपलब्ध धान्य पक्षांना टाकावे. मादी पक्षांचे वजन ६-६.५ महिन्यात १.६ ते १.८ किलो दरम्यान राहिल याची काळजी घेतली पाहिजे. कारण अतिरिक्त (जास्त किंवा कमी) वजन अंडी उत्पादन कमी करू शकते. अंडी फुटणे किंवा अंड्यावर कवच नसणे यासारखी समस्या असेल तर पक्षांना चुना पावडर, शिंपला पूड इ. प्रती पक्षी ३-४ ग्राम याप्रमाणे दररोज द्यावे. नर पक्षांचे योग्य वजन आल्यास कधीही विकू शकता. नर पक्षांना मांस उत्पादनासाठी शेड मध्ये संतुलित आहार देवून सांभाळावे.

आरोग्य निगा

कोंबड्यांना न्यूकॅसल (मन मोडी) रोग आणि देवी रोगाची लस दर सहा महिन्यांच्या अंतराने द्यावी. रात्रीसाठी पक्षांना केलेला निवान्यात हवा खेळती असावी, प्रकृशाची सोय असावी आणि भक्षकापासून संरक्षण मिळावे याची काळजी घ्यावी. पक्षी निवान्यासाठी वापरण्यात आलेले लाकूड किंवा बांबू यासारखे साहित्य बाह्यपरजीवीसाठी लपून बसण्याचे स्थान असते. त्यामुळे पक्षी निवारानियमित स्वच्छ करणे आवश्यक आहे. पक्षी मुक्त वातावरणात चरत असल्याकारणाने त्यांना फरबीवीचा (जंत) प्रादुर्भाव होण्याची शक्यता असते. त्यामुळे दर ३-४ महिन्याला पक्षांना वंतनाशक औषध घ्यावे आवश्यक आहे.

तक्का २ : ग्रामप्रिया पक्षांची आर्थिकदृष्ट्या महत्वाची ठळक वैशिष्ट्ये आणि तुलना

आर्थिक विभाग गुण	कामगिरी	
	ग्रामप्रिया	देशी कांयड्या
शरीराचे वजन, ग्राम	-	-
१ दिवस	३०-४०	२५-२८
सहा आठवडे	४००-५००	१५०-४००
लैंगिक परिपक्वता (मर्यादित आहार)	१६००-१८००	३००-१५००
अंडे वजन, ग्राम		
२८ आठवडे	४९-५२	२८-३५
४० आठवडे	५७-५८	३२-४०
प्रथम अंडे देण्याचे वय, दिवस	१६०-१६५	२२०
अंडी उत्पादन, संख्या		
५०० दिवस (७२ आठवडे)	१६०-१८०	४५-६०
मरतुक, % (६ आठवड्यांपर्यंत)	१	१०

(माहिती स्रोत : कुकुटपालन संचालनालय, हैदराबाद)

लेखन व संकलन

श्री. डिग्रेस एस.एस.

(प्रकल्प संशोधक, ग्रामीण जैवसंसाधन संकुल प्रकल्प)

डॉ. साळुंके एस.बी.

श्री. देशमुख एस.बी.

श्रीमती गुंजाळ ए.ए.

(सहाय्यक संशोधक, ग्रामीण जैवसंसाधन संकुल प्रकल्प)

प्रकाशक : कार्यक्रम समन्वयक, कृषि विज्ञान केंद्र, लातूर

कृषि विज्ञान केंद्र, लातूर

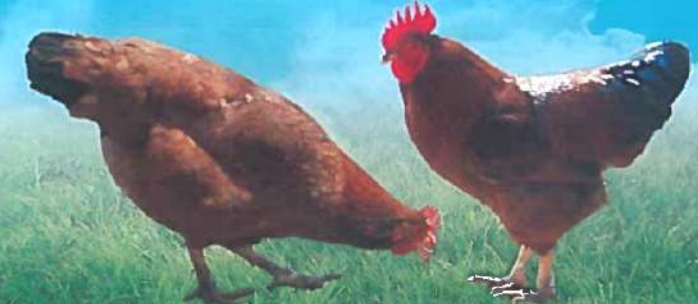

व
जैवतंत्रज्ञान विभाग, भारत सरकार
पुरस्कृत
ग्रामीण जैवसंसाधन संकुल प्रकल्पांतर्गत

परसवागेतील कुकुटपालनास उपयुक्त

ग्रामप्रिया

(ग्रामीण भागात अधिक अंडी उत्पादनासाठी)

मांजरा चॅरिटेबल ट्रस्ट संचलित

कृषि विज्ञान केंद्र, लातूर

अतिरिक्त एम.आय.डी.सी. प्लॉट नं. पी-१६०, विलासनगर,

हरंगूळ (बु.), लातूर

फोन नं. ०२३८२-२६७४११, फॅक्स : ०२३८२-२६७३५५

ई-मेल : kvklaturms@gmail.com

भारतात सरासरी वार्षिक प्रती मानसी अंडे खाण्याचे प्रमाण फक्त ४८ अंडे आहे. परंतु एका स्वस्थ व्यक्तीसाठी १८० अंडे प्रती वर्ष आवश्यकता असते. ग्रामीण, शहरी, आणि अर्ध शहरी भागामध्ये अंडे खाण्याच्या प्रमाणात खूप असमानता आहे. ग्रामीण भागात अंडे खाण्याचे प्रमाण ०.५ ते २० अंडे प्रती वर्ष प्रती व्यक्ती एवढे कमी आहे. याचे प्रमुख कारण म्हणजे अंड्याची अनुपलब्धता हे आहे. अंडे उत्पादकांचा अंडे पुरवठा करण्याचा मुख्य कल हा शहरी किंवा अर्ध शहरी भागाकडे असतो. तसेच अनुपलब्धतेमुळे ग्रामीण व आदिवासी भागात कोंबडी उत्पादने शहराच्या तुलनेत महाम (१० ते ४० %) असतात. ग्रामीण भागात ज्वारी, बाजरी, भात, गहू ई. धान्याचा मुख्य अन्न म्हणून वापर होतो. ह्या सर्व धान्यामध्ये साखरेचे (उर्जेचे) प्रमाण जास्त व प्रथिनांचे प्रमाण खूप कमी असते. अश्या आहारापामुळे ग्रामीण व आदिवासी भागातील लोक प्रथिनेयुक्त आहारापासून वंचित राहत आहेत. त्यामुळे आदिवासी व ग्रामीण भागात अनेक प्रकारचे रोग, कुपोषणाचा प्रश्न भेडसावत असतो. याचा प्रभाव विशेष करून गर्भवती, स्तनपान करणाऱ्या माता तसेच लहान मुलामध्ये दिसून येतो.

ग्रामीण भागात व आदिवासी पाड्यावर घराच्या सभोवती/परसबागेत योकळी भरपूर जागा असते. अश्या जागेमध्ये पडलेले धान्य, किडे, मुंगी, गांडूळे, हिरवी गवते, स्वयंपाकघरातील कचरा ई. भरपूर प्रमाणात उपलब्ध असतो. या उपलब्ध व वाया जाणाऱ्या गोष्टींना आपण परसबागेतील कुकुटपालन करून अतिशय संतुलित व चविष्ट अश्या अंडी व मांसामध्ये रूपांतरीत करून मानवी अन्न शृंखलेत समाविष्ट करू शकतो. तसेच या कोंबड्या जास्त काळ अंडी उत्पादन देतात, त्यामुळे ग्रामीण भागात जास्त प्रमाणात अंडी उपलब्ध होतील. याचबरोबर परसबागेतील कुकुटपालनाचा स्वीकार केल्यामुळे ग्रामीण व आदिवासी भागात प्रथिनेयुक्त आहार उपलब्ध होईल. त्यामुळे प्रथिनांच्या कमतरतेमुळे उद्भवणारे आजार कमी होण्यास मदत होईल. तसेच अर्थाजनासाठी एक पूरक व्यवसाय उपलब्ध होईल.

कुकुट प्रकल्प संचालनालाय, हैदराबाद येथे ग्रामीण भागात अंड्यांची उपलब्धता वाढवण्यासाठी देशी कोंबड्यासारखी दिसणारी ग्रामप्रिया हि जात विकसित केली आहे. अधिक रोग प्रतिकार क्षमता आणि स्वतःचे रक्षण करण्याची क्षमता या गुणामुळे ह्या जातीचे पक्षी ग्रामीण भागात मुक्त संगोपन पद्धतीमध्ये चांगल्या प्रमाणात जिवंत राहतात. पक्ष्यांचे वजन मध्यम प्रमाणात असल्यामुळे परभक्षकापासून सहज सुटका करून घेऊ शकतात. ग्रामीण/परसबागेत कुकुटपालनास हि जात उपयुक्त असल्याचे सिद्ध झाले आहे. या पक्ष्यांच्या पिल्लांचे सुरुवातीच्या सहा आठवडे नियंत्रित पद्धतीने (शेडमध्ये) संगोपन करून नंतर शेतकऱ्यांकडे मुक्त वातावरणात सांभाळावेत.

ग्रामीण भागातील लोकांना प्रथिनेयुक्त आहार मिळावा व अर्थाजनासाठी एक व्यवसाय निर्माण करण्यासाठी कृषी विज्ञान केंद्र, लातूर येथे जैवतंत्रज्ञान विभाग, भारत सरकार यांच्यामार्फत राबविण्यात येत असलेल्या ग्रामीण जैव संसाधन संकुल प्रकल्प, अंतर्गत प्रयत्न करण्यात येत आहे. या प्रकल्पांतर्गत एक दिवसाची ग्रामप्रिया या जातीची पिल्ले आणून ४-६ आठवडे त्यांचा नियंत्रित वातावरणात सांभाळ केला जातो. या

काळात घाव्याच्या लसी दिल्या जातात. त्यानंतर ते पक्षी ग्रामीण भागात मुक्त वातावरणात परसबागेत संगोपनासाठी दिले जातात.

ग्रामप्रियाची ठळक वैशिष्ट्ये

- आकर्षक बसुरंगी पंख ● उत्तम रोगप्रतिकार शक्ती ● शरीराचे वजन मध्यम
- लांब पाय ● देशी कोंबड्या पक्षा जास्त अंडे उत्पादन
- परभक्षकापासून कमी भीती ● देशी कोंबड्यांप्रमाणेच तपकिरी रंगाची अंडी

पिल्लांचे शेडमध्ये संगोपन

पिल्ले वेण्यापूर्वी शेड पूर्ण स्वच्छ करून निर्जंतुकीकरण केलेले पाहिजे. देशी कोंबडी तिच्या पिल्लांना जन्मानंतर पंखाखाली घेऊन उब देते तेच काम आपल्याला शेडमध्ये उब देण्याच्या साधनांचा वापर करून करावे लागते. एक दिवसाच्या पिल्लांना योग्य तापमानात ठेवणे गरजेचे असते. तसेच त्यांचे भक्षकापासून संरक्षण करणे गरजेचे असते. शेडमध्ये पिल्लांच्या हालचाली मर्यादित ठेवण्यासाठी १५" ते १८" रुंदीच्या पुट्यांचे किंवा पत्र्याचे पुट्या (चिक गार्ड) वापर करून गोल भाग तयार करून घ्यावा त्यामध्ये साळीच्या भूसूयाची २-३ इंचाची गादी करून त्यावर जुने वर्तमान पेपर अंधरून घ्यावेत. त्यानंतर खाद्याची व पाण्याची भांडी व्यवस्थित लावून घ्यावीत व त्यातच पिल्ले सोडवीत.

बूडर्स

लाकडांचे किंवा पत्र्यांचे बूडर्स वापरू शकता. विद्युत दिवेउज्वलता स्रोत म्हणून वापरू शकता. पिल्ले उष्णतेच्या स्रोतापासून दूर जाऊ नयेत म्हणून चिक गार्डचा वापर करावा. तापमान कमी झाले असेल तर पक्षी उष्णतेच्या दिव्याजवळ गोळा होतात. तापमान जास्त झाले तर पक्षी उष्णतेच्या दिव्यापासून लांब जातात. तापमान योग्य असेल तर पक्षी बूडर मध्ये समप्रमाणात विखुरलेले असतात. बूडर मध्ये योग्य तापमान राखून पक्षी एकत्र गोळा होणार नाहीत याची काळजी घ्यावी. पक्षी एकत्र गोळा झाल्यामुळे पिल्ले गुदमरून मरतात.

खाद्य

शेडमध्ये पक्ष्यांचे संगोपन करताना पक्ष्यांना सर्व पोषणमुल्ये, खनिजे, जीवनसत्त्वे असलेले संतुलित खाद्य व स्वच्छ पाणी द्यावे. दिलेले खाद्य व पाणी सर्व

पक्ष्यांना व्यवस्थित व सहज मिळेल याची दक्षता घ्यावी. खाद्य दररोज खाऊ घालावे. ग्रामप्रिया पिल्लांना २४०० किलो कॅलरी पचनीय ऊर्जा, १८% प्रथिने, ०.८५% लायसीन, ०.३८% मेथीओनिन आम्ल, ०.३५% उपलब्ध फॉस्फरस आणि ०.७% कॅल्सीयम गरज असते. वर दिलेला आहार पोषण गरजांनुसार स्थानिक उपलब्ध खाद्य घटकांचा वापर करून खाद्य तयार केले जाऊ शकते. अंडी देणाऱ्या पक्ष्यांचे वाढीच्या अवस्थेमध्ये देण्यात येणारे (लेयर प्रोअर फीड) खाद्यहि आपण सुरुवातीच्या ६ आठवड्यापर्यंत देवू शकतो.

शेतकरी खालील प्रमाणात खाद्य घटक भरडलेल्या स्वरूपात वापरून खाद्य बनवू शकतात.

मका/बाजरी/ज्वारी/तांदळाचे तुकडे/नाचणी इ.	५० भाग
तांदूळ कोंडा/गव्हाचा कोंडा/तेलविरहीत तांदूळ कोंडा इ.	२० भाग
सोयाबीन पेंड/भुईमूग पेंड/सुर्यफूल पेंड/तीळ पेंड/जवस पेंड इ.	२८ भाग
जीवनसत्त्व आणि खनिज मिश्रण	२ भाग

आरोग्य निगा

ग्रामप्रिया पक्ष्यांची रोगप्रतिकार शक्ती जरी चांगली असली तरी त्यांना न्यूकॅसल रोग (मानमोडी), गम्बोरो आणि देवी रोगापासून संरक्षण देणे आवश्यक आहे. लसीकरण वेळापत्रक पुढीलप्रमाणे

तक्ता १ : ग्रामप्रिया कोंबड्यासाठी लसीकरण कार्यक्रम

वय	लसीचे नाव	स्ट्रेन	मात्रा	देण्याचा मार्ग
अंडी उबवण केंद्रामध्ये				
१ ला दिवस	मोक्स रोग	एच.व्ही.टी.	०.२० मिली	त्वचेखाली
शेडमध्ये				
५ वा दिवस	न्यूकॅसल (मानमोडी) रोग	लासोट	एक थेंब	डोळ्यात
१४ वा दिवस	गम्बोरो रोग	जोर्जिया	एक थेंब	डोंडात
२१ वा दिवस	देवी	फोक्स थॅक्स	०.२० मिली	अंतःस्राव्यास/ त्वचेखाली टोचवे
२८ वा दिवस	न्यूकॅसल (मानमोडी) रोग	लासोट	एक थेंब	डोळ्यात
फिल्ड मध्ये				
९ वा आठवडा	न्यूकॅसल (मानमोडी) रोग*	आर २ बी	०.५० मिली	त्वचेखाली टोचवे
१२ वा आठवडा	देवी*	फोक्स थॅक्स	०.२० मिली	त्वचेखाली टोचवे

*ह्या दोन लसी दर ६ महिन्याला द्याव्यात

